

ЖИТИ І ПАМ'ЯТАТИ

Історія однієї родини, знекровленої голодом, що зазнала неоправданих утрат, однак змогла вижити і не розгубити моральних принципів

Тетяна ДЕНИСКО
Журналістка

УКРАЇНСЬКІ вчені – історики, демографи, криміналісти – досі невтомно дискутують стосовно кількості жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні, організованого кремлівською клікою на чолі з вусатим параноїком. За якою методикою їх слід рахувати? Скільки українців заморив голодом комуністичний тоталітарний режим? 4,5 мільйона? 7 мільйонів? 10,5 мільйона? У дискусіях фігурують різні оцінки. Страшні цифри не піддаються осягненню, від них холоде душа і безпорадні розум. Та ще сильніше вражають особисті історії: адже за кожною жертвою того кривавого бенкету – своя трагічна історія, якісь неповторні деталі, що тчуть історичне полотно страшної доби живою ниткою, яка не перестає кровити донині.

Мало не в кожній рашівській родині зберігається пам'ять про глибоку рану, завдану голодом 33-го року. У який двір не зайдете, майже повсюдно вам повідають приголомшливу історію. Скажімо, Шура Горбенко (1947 р. н., до заміжжя Мартиненко) розповість про те, що її батьки Василь Омелянович Мартиненко та Марфа Кононівна (донька репресованого Конона Кириченка, господаря, висланого советами в 31-му році на вірну смерть в Сибір несходимий), втративши в 33-му двох ді-

тей – Івана та Олександру, назвали тими ж іменами двох дітей, народжених у 38-му та 47-му роках. Психотерапевти стверджують, що глибоку травму слід опрацьовувати через оплакування і ритуал. Цікаво, що вони можуть сказати про цей вчинок? Ввімкнувся захисний механізм психіки, що його називають компенсацією? Чи то була селянська свідомість (чи підсвідомість) відповідь тиранові? Ти нас нищиш, а ми проростаємо, продовжуємося, триваємо, попри нелюдські умови, зостаємося людьми на рідній, Богом даній землі...

Жінку, про яку мені хочеться розповісти в ці листопадові поминальні дні, ніколи не відпускала пам'ять про той страшний час, коли сталінські поплічники за наказами кривавого тирана знищували українське селянство. Однак ці гіркі спогади не затуляли їй сонця і краси навколишнього світу, не змаліли через них її вроджена доброта і кмітливий розум.

Марійці у 1932-му було лише шість рочків...

УСЕ життя Марія Павлівна Левадна (1926–1997), починаючи з 15 років і до виходу на пенсію, працювала санітаркою в рашівській аптеці. І хоч не мала за плечима жодної спеціальної освіти, та поступово навчилася читати рецепти, написані латиною, і навіть могла за потреби замінити на короткий час завідувачку аптеки Сіму Остапівну Яловенко (розповідь про

фото з архіву

✓ Марія Левадна.

неї було надруковано у «ЗП» за 28.09. ц. р. – Ред.), знану і шановану в селі професіоналку аптечної справи. Вони дружили, довіряли одна одній, і та дружба була міцною, надійною, а довіра – надзвичайно глибокою. І сьогодні сторіччя Серафима Остапівна, від якої мені вперше довелося почути про тернистий життєвий шлях простої рашівської селянки, з теплотою згадує свою подругу: «Маруся – дуже працелюбна, акуратна, надзвичайно справедлива, совісна людина. За 33 роки, що ми пропрацювали пліч-о-пліч, не заплямила своїх рук жодною чужою копійкою. У її сирітському дитинстві радості було мало – набралася біди по горло. Мати померла від голоду в 33-му. Батько пропав ще раніше. Їхнє прізвище – Кожушко. У них підростає старший хлопчик-підліток – упав замертво від недоїдання прямо біля Жукового мосту. Молодшого Марусиноного брата, Василя, напівживого доставили в лікарню. І він теж віддав би душу Богу, якби не Степанида, вона тоді працювала на кухні, потайки підгодовувала сироту – і врятувала (пізніше він із вдячності з нею одружився, хоча була вона набагато старша). А в хату Марусиних батьків вселилися сусіди Ковальови – Павло і Марія. Записали Марусю на себе. Тоді багато було людей, готових нагріти руки на чужій біді. Дід Павло за натурою не вредний, зате його жінка – противнюща баба! У Марусі вже сім'я була, чоловік – Федір Левадний, діти, і та Ковальовша задумала їх вижити: поїхала в Гадяч на прийманку в суд подавати, намалювала собі слиною і пілююкою «синяки» і заявила, що Маруся її б'є. Добре, що суддя розумний попався, каже: зроду-віку такого не бачив. За Марусину, яка нікого в житті не скривдила, заступилася тоді Павлова сестра».

✓ Марієчка Кожушко з рідними батьками (на руках у матері). Стоїть сестра Галя. Фото приблизно 1927 року.

(Закінчення на 2-й стор.) ➔

ЖИТИ І ПАМ'ЯТАТИ

Історія однієї родини, знекровленої голодом, що зазнала непоправних утрат, однак змогла вижити і не розгубити моральних принципів

← (Закінчення. Початок на 1-й стор.).

Жалкує нині, що не все розпитала в матусі і донька Марії Павлівни Ольга Федорівна Ізраєлян (1950 р. н., у дівочтві Левадна): «Так, мама від роду насправді і не Павлівна, і не Ковальова, а Кожушко Марія Офанівна. Народилася вона на Теплого Олексія, 30 квітня 1926 року. В родині було четверо дітей, мама – третя. Розповідала, що Кожушки були заможні, навіть хату й хлів змогли вкрити бляхою. Мамин батько працював у колгоспі не рядовим – бригадиром чи ще кимось. Його засудили за якесь нібито порушення. Засудили – і пропав. Невідомо де і як згинув. Зосталася бабуса Варвара з чотирма дітьми. Голодної зими, коли в хаті не зосталося ні ризи, в них була ще надія – яма з буряком. Та хтось про неї знав. Той хтось уночі підпер вхідні двері, щоб ніхто не міг вийти з хати (жили вони на вулиці Жуковій), і вибрав буряк, останнє сподівання на харчі. Помер старший хлопчик, Костя, його поховали неподалік хати, на городі. Пухлого напівпритомного Василя забрали в лікарню. Старша мамина сестра Галя виїхала на Донбас. А маму взяли за прийманку Ковальови, про яких розповідали, що вони не завжди були бездітні. Мали дочку, та на біду вона якось затрималася на вулиці на гуляках, і сердиті батьки не впустили дівчину в хату до самого ранку. А пора була холодна, вона застудилася і померла. Ковальовша вдалася злою, любила зніматися колотнечу: спеціально поналиває води нам, дітям, у взуття, а батько тоді нас сварить. Він суворіший був. А мама – така лагідна, добра душа! Дітям, онукам усе готова віддати... Тіснява дошкуляла. Ковальови вдвох – у великій кімнаті, а ми в п'ятьох – батько, мати і троє дітей – у хатині тіснямося. Тож батьки вирішили будуватися. Мама почала працювати в аптеці ще у війну, її стаж трудовий становить 42 роки. Сама носила воду, мила сліпички, кип'ятила, невтомно наводила чистоту й лад – і ніколи не нарікала. Мені зроду не доводилося почути хоч слівечко погане про маму, люди її шанували».

Заможний рід для більшості – «ворожий елемент»

МІ з Олею майже ровесниці. Вона вдова, має двох дорослих дітей, сина й доньку. Свого часу в селі працювала бригада вірмен-будівельників, четверо рашівських дівчат повискакували заміж за чорнявих кавказьких легінів, однак міцна родина склалася тільки в Ользі. Вона одружилася з Неружаном Ізраєляном із Тбілісі, і ро-

✓ Марія з названими батьками Ковальовими.

дина поїхала жити в Грузію, та через війну на початку 90-х мусила повернутися в Рашівку.

Мі вже в такому віці, коли хочеться більше знати про свій родовід, а розпитати немає в кого. Із «Історії села Рашівки», матеріали до якої сумлінно збирав ще в 1957–1990 рр. заслужений учитель України Андрій Никифорович Бохан, можна дізнатися, що Кожушки до жовтневого перевороту були заможним родом – купці-щетинники, які з приходом радвлади стали «ворожим елементом», «куркулями». У товстому зошиті з вицвілою палітуркою, що його передала мені моя однокласниця Наталя Кутова після смерті свого батька, вчителя-пенсіонера Григорія Семеновича Кутובה, містяться нариси з історії села, писані щонайменше чотирма почерками. Цими нотатками невідомого авторства, поза сумнівом, скористався Бохан, значно їх доповнивши. Зачитую Олі абзац із цього зшитка: «Весною 1932 р. було допущено грубе порушення агротехніки – ручний посів при наявності сівалок, і за це притягнуто до відповідальності рільників Харченка Ів., Кожушка Панаса, були під слідством Портяник і секретар парторганізації Цапенко, які виїхали з району і не були засуджені». Майже дослівно повторює цей абзац і Бохан. Портяника Івана Юхимовича

обрали головою рашівського колгоспу «Незможний селянин» (за іншими спогадами – ім. Сталіна) на початку 1932 року. Цапенко – прізвище не рашівське. Ці двоє, очевидно, відчувши, що пахне смаленим, вчасно втекли від надуманих звинувачень, а точніше – від репресій (утім, невідомо, як довго це їм сходило з рук, бо ж Сталін, як відомо, ніколи не полишав страх перед селянськими повстаннями «хитрих» українців). Двох інших лихого не оминувало – полетіли в безвість. Хто він, той Панас Кожушко? Афанасій чи Феофан-Офан, чие ім'я, як ведеться в народі, спростили до Панаса? Можливо, він і був тим бригадиром-рільником, рідним батьком Марії Левадної? А може, Панас доводиться батьком Феофанові? Марія донька Левадна? А може, Панас може бути. Треба шукати. Допитливості їй не бракує: нещодавно говорила з кумом Миколою Кіндратовичем Кожушком, згадали давнину, якісь крихти спогадів увиралися, і такі вони дорогі! А Оліна донька Ася звернулася до Ніни Сердюк, дивовижної хранительки пам'яті про рашівські родоводи, чи та щось знає про її прадідів. Ніна дещо пригадала, тільки ж здебільшого про Левадних і Ковальових, а про Кожушків – менше. Наприклад, те, що Степаніда була рідною сестрою Хіврі Чернишової і баби Миколи Петренка. Що в Павла Ковальова було дві сестри – Любов і Ганна (тільки невідомо, яка з них захищала Марію Павлівну перед суддею від наклепів любительки крутити веремію старої Ковальовші).

Від кореня зрубаного дерева розпустилися пагони

ХАЙ там як, Марія вижила, страшні випробування не зробили черством її серце: пронесла доброту і людяність через усе життя, не розхлюпавши, не розмінюючи їх на «лакомство нещасне». Разом із Федором підняли на ноги трьох дітей. Старшу доньку, Галю, доля закинула аж у Казахстан, вона стала операційною медсестрою, а перебралася із райцентру в село, працювала медсестрою і завідувала аптечним кіоском. Оля, педагог-логопед за освітою, повернувшись у рідне село, трудилася вихователькою, медсестрою в дитбудинку для неповносправних дітей. Микола з родиною мешкає в Кременчуці. Давно зрівнялися з землею, поросли травою-муравою могили невинно убієних Феофанія Кожушка та його дружини Варвари, проте від кореня зрубаного дерева розпустилися пагони – троє їхніх дітей народили своїх дітей. І так нехай триває од віку до віку.

Тетяна ДЕНИСКО.

✓ Молода сім'я. Федір та Марія Левадні з дітьми.